

Radostaw Zenderowski

**STOSUNKI MIĘDZY MIESZKAŃCAMI MIAST
PODZIELONYCH GRANICĄ PAŃSTWOWĄ
NA PRZYKŁADZIE CIESZYNA I CZESKIEGO
CIESZYNA (ČESKÝ TĚŠÍN).
STUDIUM SOCJOLOGICZNE**

W rezultacie wielkich przemian politycznych XIX i XX wieku wiele historycznych społeczności i ich regiony zostały podzielone granicami politycznymi. Cieszyn i Śląsk Cieszyński jest tego dobrym przykładem. Podzielone na mocy arbitrażu międzynarodowego w 1920 roku miasto, będące wcześniej typowym środkowoeuropejskim tygłem narodowościowym i kulturowym, skazane zostało na separację i rozwój w ramach dwóch odrębnych porządków państwowych i prawno-administracyjnych. Oba miasta – Cieszyn i nowopowstały Český Těšín (Czeski Cieszyn), mimo iż dzieliło je jedynie 20 metrów rzeki Olzy – stopniowo zaczynały żyć własnym życiem. Inne były koncepcje rozwoju miasta, inaczej przebiegały procesy demograficzne. Stan ten trwał, z niewielkimi przerwami na czas polskiej, a następnie niemieckiej okupacji, osiemdziesiąt lat. Był to czas wznoszenia barykad, umacniania swoiście rozumianej niezależności obu miast. Niemniej już wtedy zauważyć można było próby osłabiania nienaturalnego, ideologicznego podziału. Początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku to próba zatrzymania niekorzystnej dla obu miast tendencji przez działania mające na celu zintegrowanie podzielonego miasta, regionu i jego społeczności. Lokalnym inicjatywom z obu stron towarzyszyło stopniowe ocieplenie stosunków polsko-czechosłowackich, jak również coraz bardziej zaawansowany proces integracji europejskiej.

Z socjologicznego punktu widzenia interesująca wydaje się być kwestia społecznych konsekwencji istnienia wieloletniego podziału (granicy) oraz jego stopniowego zaniku. Chcąc bliżej przyjrzeć się temu zjawisku, na początku 2001 roku przeprowadzono w Cieszynie i Českým Těšíně badania socjologiczne. Pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu dotyczyły generalnie dwóch obszarów: po pierwsze – przekonań i opinii warunkujących proces integracji (stosunek do mieszkańców drugiego miasta, opinie o obu miastach, znajomość ich najnowszej historii i ocena poszczególnych wydarzeń, wiedza o polsko-czeskich inicjatywach oraz społeczne postulaty zgłaszane pod ich adresem), po drugie – zaangażowania społecznego w działania integracyjne (uczestnictwo w polsko-czeskich przedsięwzięciach, wizyty w drugim mieście, deklarowana chęć zaangażowania się w konkretne przedsięwzięcia w sąsiednim mieście oraz znajomość języka polskiego/czeskiego). Niniejszy artykuł stanowi szczegółowe omówienie wyników przeprowadzonych badań.

Problematyka miast podzielonych

Granice, które ongiś rozdzieliły i „poraniły” historycznie ukształtowane społeczności, stają się obecnie miejscem szczególnym w procesie integracji europejskiej. Szczególnie znamienny wydaje się tutaj przykład miast, czy

raczej poszczególnych części tego samego organizmu miejskiego, przez które przebiegała tzw. „granica przyjaźni” między „bratnimi socjalistycznymi narodami”. Doświadczenie kilkudziesięciu lat reżimu komunistycznego dowodzi, że rzadko kiedy przyjaźń ta była autentyczna, za to granica okazywała się wyjątkowo szczelna i odpychająca. To właśnie na przykładzie owych miast widać doskonale – jak się zdaje – wszelkie niuanse i zawirowania, historyczne obciążenia i wyzwania stojące przed integracją europejską w związku z planowanym członkostwem w Unii państw Europy Środkowej i Wschodniej. Miasta i regiony podzielone granicą państwową stanowią szczególne miejsce na mapie integracji kontynentu, wnosząc w dzieło budowania jedności z jednej strony – doświadczenie negatywnych skutków odseparowania, z drugiej zaś – doświadczenie pozytywne – wartości wynikającej ze współistnienia, wielokulturowości i współpracy.

Wymowny tego przykład stanowi podzielony Śląsk Cieszyński wraz z polskim i czeskim Cieszynem. Do 1920 r. Śląsk Cieszyński ze stolicą w Cieszynie stanowił odrębną całość pod względem zarówno kulturowym, jak i administracyjnym (w ramach polskiej, potem czeskiej i austriackiej organizacji państwowej). Rok 1920 to podział miasta i całego Śląska Cieszyńskiego na dwie części, podział będący w dużej mierze pochodną międzynarodowych rozgrywek i nacjonalistycznych roszczeń, dokonany zasadniczo bez uwzględnienia woli i interesów lokalnej społeczności. Poza Cieszynem w Europie Środkowej wskazać można jeszcze przynajmniej kilka podobnych przykładów. Na samej granicy polsko-niemieckiej znajduje się pięć miast podzielonych: Zgorzelec-Görlitz, Gubin-Guben, Słubice-Frankfurt an der Oder, Kostrzyn-Kietz, Zasieki-Forst. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku węgierskiego Komarom i słowackiego Komarna, jak również Sátoraljaújhely i Slovenského Nového Mesta. Nie można tutaj nie wspomnieć również o największym w Europie mieście podzielonym do 1990 r., czyli o Berlinie. Historia tych podziałów sięga najczęściej końca drugiej wojny światowej, gdy podobnie jak po pierwszej wojnie światowej dzielono Europę, nie opierając się na granicach kulturowych, lecz na granicach możliwości politycznych i militarnych ówczesnych mocarstw oraz poszczególnych państw europejskich.

Mimo atrakcyjności tej tematyki wydaje się, iż problem transgraniczności pojmowanej w kategoriach kształtowania i odkrywania wspólnych elementów tożsamości podzielonego miasta i regionu nie został do tej pory należycie podjęty oraz kompleksowo przeanalizowany (aczkolwiek wskazać można wiele wartościowych prac o charakterze przyczynkarskim). Wciąż brakuje m.in. przedsięwzięć badawczych podejmowanych na gruncie socjologii, zorientowanych na stworzenie obrazu współczesnych relacji zachodzących między mieszkańcami podzielonych miast. W przypadku Polski badania takie były i są prowadzone głównie w odniesieniu do naszej granicy zachodniej. Z wielu względów teren ten wydaje się badaczom znacznie bardziej interesujący.

Specyfika Cieszyna i Czeskiego Cieszyna na tle innych miast podzielonych

Na podjęcie badań socjologicznych na terenie Cieszyna i Czeskiego Cieszyna zdecydowałem się z uwagi na: po pierwsze – zainteresowanie problematyką transgraniczności w ogóle, po drugie – lokalne, specyficzne uwarunkowania tegoż zjawiska. Chodzi tutaj przede wszystkim o fakt, iż region cieszyński przynajmniej od połowy XIX w. był terenem spornym, o który walki prowadziły żywioły narodowe: polski, niemiecki i czeski. Nie bez znaczenia wydał mi się również fakt, iż po stronie czechosłowackiej, po podziale miasta, pozostała spora mniejszość polska, mająca bez wątpienia znaczący wpływ na kształt zachodzących procesów transgranicznych. Od chwili podziału Cieszyna i Śląska Cieszyńskiego na mocy arbitrażu międzynarodowego na część polską i czechosłowacką obserwować można ponadto kolejne stadia procesów zarówno integracyjnych, jak i dezintegracyjnych. Po pierwsze – wyróżnić można okres przypadający na lata 1920–1938, cechujący się stosunkowo dużą i łatwą przepuszczalnością granicy państwowej, co podyktowane było w znacznej mierze koniecznością korzystania przez mieszkańców obu części miasta z urządzeń dostępnych za rzeką graniczną. Drugi okres przypada na lata 1938–1939, kiedy to tereny dzisiejszego Zaolzia (czeska część Śląska Cieszyńskiego) zostały inkorporowane przez Polskę, a granica państwowa w Cieszynie przestała formalnie istnieć; trzeci natomiast – na lata okupacji hitlerowskiej (lata 1939–1945), kiedy to również granica państwowa formalnie nie istniała, gdyż Cieszyn i Czeski Cieszyn zostały jako jedno miasto (*Teschén*) wcielone do Rzeszy. Czwarty okres jest stosunkowo trudny do zdefiniowania z uwagi na dużą – jak się zdaje – rozbieżność między stanem formalnym stosunków polsko-czechosłowackich a stanem rzeczywistym. Można jednak przyjąć, że obejmuje on lata 1945–1991. Owe z górami 45 lat funkcjonowania granicy państwowej, reaktywowanej po siedmiu latach, cechowała w początkowym okresie duża nieprzepuszczalność aż do końca lat pięćdziesiątych, kiedy to rządy Polski i Czechosłowacji podpisały umowę umożliwiającą przekraczanie granicy państwowej w ramach małego ruchu granicznego. Z kolei w roku 1977 weszła w życie polsko-czechosłowacka umowa o ułatwieniach w ruchu osobowym obywateli obu państw, na mocy której możliwe stało się przekraczanie granicy na podstawie dowodu osobistego. Ustawa ta miała tę zaletę, iż zbyt często okazało się występowanie o przyznanie przepustki, co było konieczne w przypadku małego ruchu granicznego. Po zaledwie kilkunastu latach funkcjonowania wzajemnych ułatwień w przekraczaniu granicy, na początku lat osiemdziesiątych, w reakcji na dokonujące się w Polsce przemiany, odbierane jako zagrożenie dla stabilności ustroju socjalistycznego w Czechosłowacji, granica praktycznie została zamknięta. Piąty okres zapoczątkowała długo oczekiwana decyzja władz czechosłowackich o wznowieniu z dniem 1 marca 1991 r. wykonywania konwencji o małym ruchu granicznym z 1959 r., zerwanej jednostronnie przez rząd czechosłowacki w 1981 r. (ruch na podstawie przepustek). W trzy miesiące później (28 maja) weszła w życie

umowa o ruchu bezwizowym, znosząca konieczność posiadania oficjalnego zaproszenia. Oba państwa miały jednak poważne trudności (głównie chodziło tutaj o obawy strony czeskosłowackiej związane z napływem Polaków wykupujących dotowaną jeszcze wtedy w Czechosłowacji żywność) w uzgodnieniu dalszych kroków poprawiających przepuszczalność granicy. Dopiero umowa o tzw. małym ruchu granicznym z 1995 r. przyniosła znaczącą poprawę sytuacji, zwłaszcza dla mieszkańców strefy nadgranicznej.

Charakter przeprowadzonych badań

Celem przeprowadzonych na początku 2001 r. badań socjologicznych było stworzenie obrazu relacji zachodzących między mieszkańcami polskiej i czeskiej części miasta. Przy realizacji tak postawionego celu przyjęto ogólną hipotezę zawierającą założenie, iż daje się zauważyć tendencja do coraz ściślejszej współpracy mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna na różnych płaszczyznach i w rozmaitych dziedzinach, polegająca na rozwiązywaniu coraz większej liczby wspólnych problemów oraz coraz bardziej aktywnym uczestnictwie w życiu drugiego miasta. Uwarunkowana jest ona przy tym działaniem takich czynników, jak: demokratyczne przemiany w Polsce i Czechosłowacji, postępująca integracja europejska i tendencja do zacieśniania współpracy transgranicznej w jej ramach oraz naturalna dążność mieszkańców miast podzielonych do ich integracji, przybierająca na sile i znaczeniu od przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych.

W ramach prowadzonych badań skoncentrowałem się zasadniczo na dwóch aspektach relacji transgranicznych. Po pierwsze – dążyłem do zebrania informacji w wymiarze dotyczącym wiedzy i opinii warunkujących charakter integracji, po drugie zaś – interesowały mnie deklarowane działania i zaangażowanie mieszkańców w procesy integracyjne, zarówno w aspekcie działań bezpośrednich (np. udziału w przedsięwzięciach o charakterze transgranicznym), jak i działań pośrednich (np. częstotliwości i charakteru wizyt w drugim mieście).

Dociekając charakteru relacji transgranicznych na wspomnianym terenie, posłużyłem się metodą badań terenowych (przy losowym doborze próby badawczej) z zastosowaniem techniki wywiadu standaryzowanego i towarzyszącej wywiadowi techniki obserwacji nieuczestniczącej. Badaniami objęto w sumie 144 osoby – 88 mieszkańców Cieszyna i 55 Czeskiego Cieszyna (przyjąłem tutaj zasadę proporcjonalności, dążąc do tego, by stosunek próby do populacji generalnej w danym mieście wynosił około 1/500), przy czym dolną granicę wieku ustalono na poziomie 15 roku życia. Decyzję o zastosowaniu metody badań terenowych, w której istotną cechą jest dążenie do zanalizowania układu relacji między częściami układu społecznego jako pewnej całości, zasad jej funkcjonowania i dynamiki, podjąłem przekonany, iż daje ona stosunkowo dobre rezultaty w badaniu małych społeczności miejskich oraz pozwala na łączenie dwóch technik badawczych – w tym przypadku wywiadu standaryzowanego i obserwacji nieuczestniczącej.

Schemat kwestionariusza wywiadu oparty został na przyjętych wcześniej założeniach i służył weryfikacji postawionych hipotez oraz rozpoznaniu cech ilościowych i jakościowych założonego przedmiotu badań. Wyniki wywiadów stworzyć miały obraz takich szczegółowych kwestii, jak: stosunek mieszkańców obu części miasta do siebie, wzajemne postrzeganie się przez pryzmat przypisywanych cech, postrzeganie obydwu miast, znajomość historii i przyczyn podziału miasta, stosunek do poszczególnych wydarzeń z najnowszej historii obu miast, wiedza o zachodzących procesach integracyjnych, świadomość ich znaczenia, skala i jakość uczestnictwa w nich, źródła i sposoby pozyskiwania informacji o życiu społeczności obu miast, częstotliwość i charakter wizyt w drugim mieście, deklarowana znajomość języka drugiej strony itd.

Wyniki badań

Jak już wspomniałem, badania miały celu identyfikację postaw mieszkańców w odniesieniu do działań integracyjnych między Cieszynem a Czeskim Cieszynem. Poniżej prezentuję wyniki badań oparte na dwóch kluczowych wyznacznikach postaw: przekonaniach i opiniach oraz aktywności i zaangażowaniu.

Przekonania i opinie warunkujące proces integracji

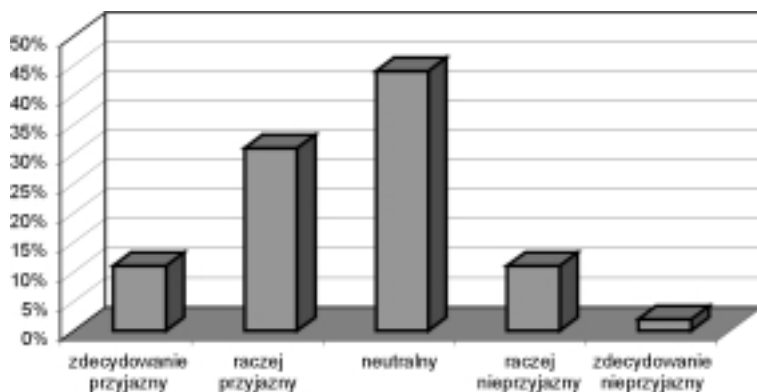
W badaniach mających służyć ustaleniu charakteru opinii mieszkańców obu miast postanowiłem poddać analizie takie czynniki, jak: stosunek do mieszkańców drugiego miasta, opinie o obu miastach, znajomość najnowszej historii obu miast, wiedza o polsko-czeskich inicjatywach oraz społeczne postulaty zgłaszane pod ich adresem.

Stosunek do mieszkańców drugiego miasta. W ramach części badań poświęconej opinii o mieszkańcach drugiego miasta i stosunkowi do nich na początku poproszono respondentów o odpowiedź na pytanie (przez wybór jednej z opcji) określające ich stosunek do sąsiadów z za granicznej rzeki Olzy. Następnie pytano o przyczyny danego stosunku, jak również o sposoby postrzegania sąsiadów na podstawie poszczególnych kategorii oraz oceny konsekwencji wizyt mieszkańców sąsiedniego miasta w mieście respondenta. Na pytanie o stosunek do mieszkańców drugiego miasta, gdy respondenci z Cieszyna i Czeskiego Cieszyna korzystali ze skali pięciostopniowej (zdecydowanie przyjazny, raczej przyjazny, neutralny, raczej nieprzyjazny, zdecydowanie nieprzyjazny), zarówno po jednej, jak i po drugiej stronie miasta relatywnie mały procent badanych zadeklarował stosunek nieprzyjazny (po polskiej stronie – 13%, po czeskiej – 14%). Różnica w odpowiedziach między respondentami z Cieszyna i Czeskiego Cieszyna pojawia się z kolei w przypadku skali deklarowanego stosunku określanego jako „zdecydowanie przyjazny” (cieszynianie względem mieszkańców czeskiej części miasta taki stosunek deklarują w 11% przypadków, w odwrotnej relacji natomiast odsetek ten wynosi 35%, czyli jest aż trzykrotnie wyższy). Tak duża różnica nie pojawia się już w przy-

padku odpowiedzi „raczej przyjazny” (Cieszyn – 31%, Czeski Cieszyn – 24%), niemniej jednak ogółem stosunek przyjazny do mieszkańców drugiego miasta deklaruje łącznie 42% mieszkańców Cieszyna i aż 59% mieszkańców Czeskiego Cieszyna. W uzupełnieniu należy jeszcze zwrócić uwagę na bardzo wysoki odsetek respondentów z Cieszyna wybierających opcję pośrednią, czyli „stosunek neutralny”. Taką opcję w przypadku Cieszyna wybrało aż 44% badanych, w Czeskim Cieszynie odsetek ten wyniósł tylko 24%.

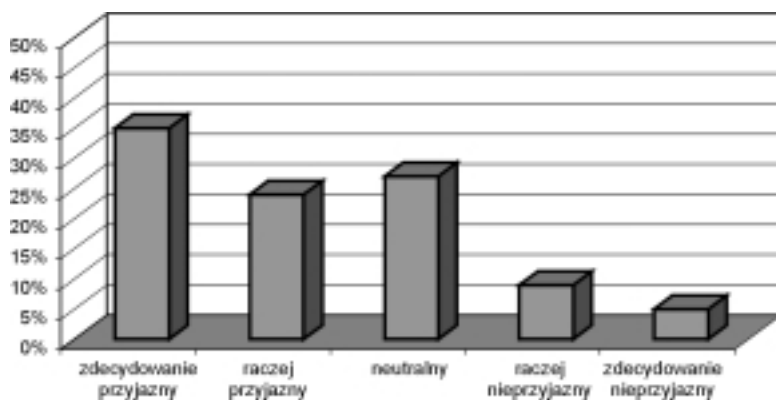
Można stwierdzić, iż wzajemne stosunki mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna są asymetryczne: generalny stosunek mieszkańców Cieszyna do mieszkańców czeskiej części miasta wyraźnie ciąży w kierunku „raczej przyjaznego”

Rys. 1. Stosunek mieszkańców Cieszyna do mieszkańców Czeskiego Cieszyna

i „neutralnego” (razem 3/4 badanych), natomiast stosunek mieszkańców Czeskiego Cieszyna do mieszkańców polskiej części miasta ogólnie określić można jako przyjazny (łącznie opcję „zdecydowanie przyjazny” i „raczej przyjazny” wybrało prawie 2/3 respondentów). Komentując rysującą się w ten sposób asymetrię, można sądzić, iż na taki rozkład sympatii wpłynął fakt, że zdecydowana większość

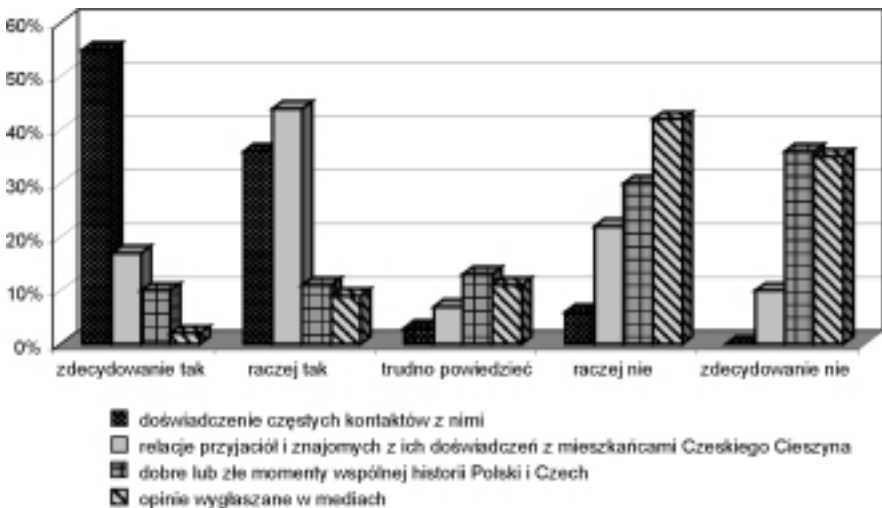
Rys. 2. Stosunek mieszkańców Czeskiego Cieszyna do mieszkańców Cieszyna

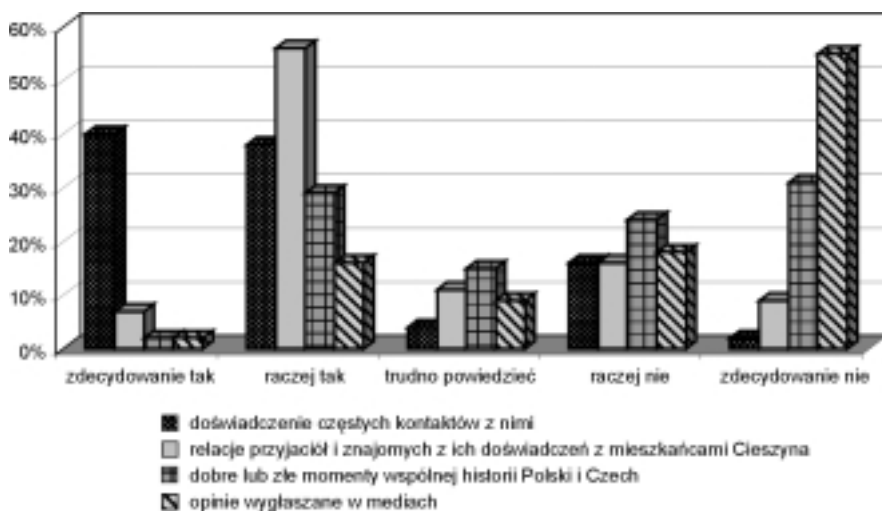
osób narodowości polskiej zamieszkującej Czeski Cieszyn deklarowała do mieszkańców Cieszyna stosunek „zdecydowanie przyjazny” – 64% oraz „raczej przyjazny” – 18%. W przypadku Czechów zamieszkujących Czeski Cieszyn stosunek ten wynosił odpowiednio: 28% i 23%, przy 33% odpowiedzi wybierających opcję „stosunku neutralnego”. Stąd też łatwo nasuwa się wniosek o kolejnej asymetrii – tym razem wśród samych mieszkańców Czeskiego Cieszyna.

O stosunku do mieszkańców drugiego miasta decyduje w opinii respondentów fakt częstych kontaktów z nimi. Tego zdania jest aż 91% mieszkańców Cieszyna i 78% mieszkańców Czeskiego Cieszyna. Doświadczenie kontaktów z mieszkańcami drugiego miasta nie ma z kolei wpływu na opinie o nich tylko 6% mieszkańców Cieszyna i 18% mieszkańców Czeskiego Cieszyna. Kolejnym czynnikiem kształtującym stosunek do mieszkańców drugiego miasta są relacje przyjaciół i znajomych z ich doświadczeń: w przypadku mieszkańców Cieszyna z takim stwierdzeniem zgadza się 61% respondentów, w przypadku mieszkańców Czeskiego Cieszyna podobnie – 63%. Podobnie też kształtują się odpowiedzi negatywne (Cieszyn – 32%, Czeski Cieszyn – 25%). Respondentów pytano również o to, jaki wpływ na ich opinie mają „dobre i złe momenty wspólnej historii Polski i Czech” oraz „opinie wygłaszane w mediach”. Generalnie odpowiedzi pozytywne w odniesieniu do obydwu czynników nie przekroczyły poziomu: w przypadku pierwszego – 31% w Czeskim Cieszynie i 21% w Cieszynie; w przypadku drugiego – 18% w Czeskim Cieszynie i 11% w Cieszynie. Na uwagę zasługuje również i to, że opiniami wygłaszanymi w mediach „zdecydowanie nie” sugeruje się aż 55% mieszkańców Czeskiego Cieszyna przy 35% mieszkańców Cieszyna. Proporcja ta ulega jednak odwróceniu w przypadku opcji „raczej nie”: odpowiednio – 18% i 42%. Odsetek osób wybierających opcję

Rys. 3. Źródła opinii mieszkańców Cieszyna o mieszkańcach Czeskiego Cieszyna

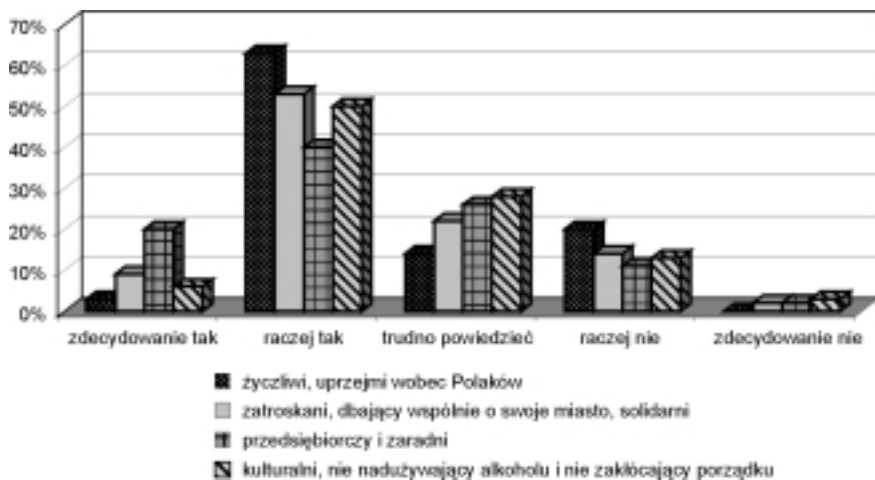
Rys. 4. Źródła opinii mieszkańców Czeskiego Cieszyna o mieszkańcach Cieszyna

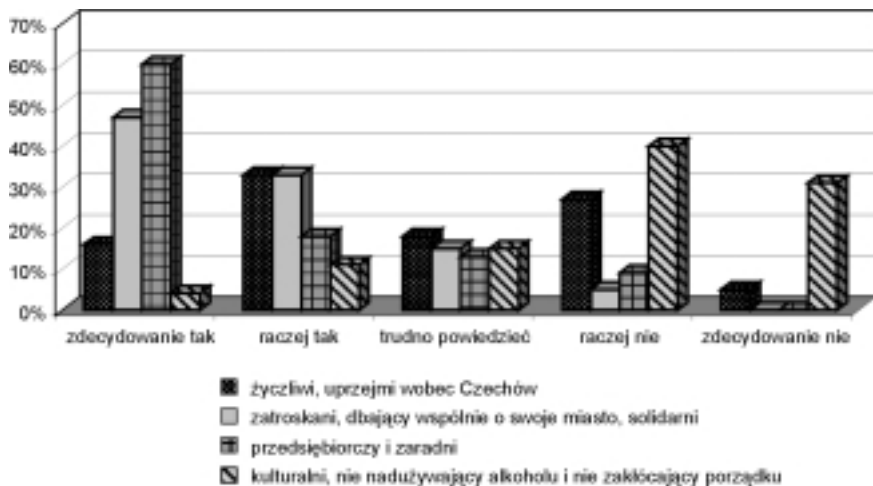
„trudno powiedzieć” w obydwu miastach w odniesieniu do wszystkich zaproponowanych źródeł opinii nie przekroczył 15%.

W prowadzonych wywiadach, dążąc do stworzenia obrazu wzajemnych stosunków i wzajemnego postrzegania się, zadano pytanie o to, jacy są – na ogół – mieszkańcy drugiego miasta w opinii respondenta. Spore różnice pojawiły się tutaj w dwóch kwestiach: życzliwości mieszkańców drugiego miasta wobec współmieszkańców respondenta oraz kulturalnego zachowania związanego z nienadużywaniem alkoholu. Zdanie, iż mieszkańcy Czeskiego Cieszyna są życzliwi wobec mieszkańców Cieszyna, podziela aż 66% cieszyn-

Rys. 5. Postrzeżenie przez mieszkańców Cieszyna mieszkańców Czeskiego Cieszyna

Rys. 6. Postrzeganie przez mieszkańców Czeskiego Cieszyna mieszkańców Cieszyna

nian, 20% jest przeciwnego zdania, a 14% respondentów wybrało opcję „trudno powiedzieć”. Z kolei przekonanie, iż mieszkańcy Cieszyna są życzliwi względem mieszkańców Czeskiego Cieszyna, podziela niespełna połowa – 49% – mieszkańców czeskiej strony miasta, podczas gdy aż 32% jest zdania przeciwnego, a 18% nie potrafi odpowiedzieć na to pytanie. Kolejna ze wspomnianych różnic – znacznie bardziej wyraźna – zarysowuje się w odniesieniu do kwestii kultury związanej z nienadużywaniem alkoholu. Mieszkańcy Cieszyna w 56% podzielili zdanie, iż ich sąsiedzi zza rzeki są „kulturalni, nie nadużywający alkoholu i nie zakłócający porządku”, tylko 16% było zdania przeciwnego, natomiast aż 28% respondentów nie miało zdania w tej kwestii. Z kolei mieszkańcy Czeskiego Cieszyna tylko w 15% zgodzili się z opinią, że ich sąsiedzi zza rzeki są „kulturalni, nie nadużywający alkoholu i nie zakłócający porządku”, zaś aż 73% wyraziło przeciwnie przekonanie! W tej kwestii zdania nie miało o połowę mniej respondentów niż w przypadku Cieszyna – 15%.

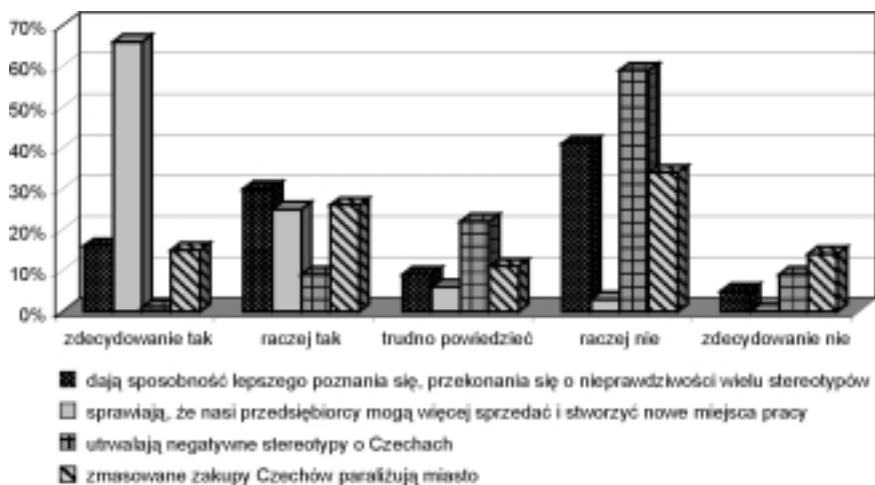
Wy tłumaczeniem takiego rozwarstwienia opinii w tej kwestii może być fakt znacznie częstszych wizyt mieszkańców Cieszyna, ale też ogólnie Polaków w Czeskim Cieszynie, gdyż udają się tam z uwagi na znacznie niższe ceny alkoholu. W praktyce oznacza to, że duża część zataczających się pod wpływem alkoholu osobników posiada polskie obywatelstwo. Nie bez znaczenia jest tutaj również istnienie przemytniczego procederu, którym zajmują się głównie Polacy. Na uwagę zasługuje też wątpliwość respondentów, stosunkowo często zgłaszana po stronie czeskiej, a dotycząca tego, czy w ankiecie chodzi o zachowanie Polaków po czeskiej czy po polskiej stronie miasta. Wielu sugerowało tutaj istnienie znacznej różnicy, jakoby Polacy – nawet ci sami osobnicy, którzy w Czeskim Cieszynie zakłócają porządek – po polskiej stronie zachowywali się bardziej kulturalnie lub też byli do tego przymuszani przez

sprawniej działające siły porządkowe. Kolejne dwa kryteria, na których podstawie respondenci wypowiadali swoje uwagi na temat mieszkańców drugiego miasta a które nie skutkowały już tak dużymi rozbieżnościami, zawierały się w pytaniach o to, czy mieszkańcy drugiego miasta są: „zatroskani, dbający wspólnie o swoje miasto, solidarni” oraz „przedsiębiorczy i zaradni”. Respondenci z Cieszyna w 62% zgodzili się ze zdaniem, iż mieszkańcy Czeskiego Cieszyna są „zatroskani, dbający wspólnie o swoje miasto, solidarni”, 16% nie podzieliło tej opinii, a 22% nie miało zdania w tej kwestii. Z kolei na to samo pytanie respondenci z Czeskiego Cieszyna, oceniając sąsiadów zza Olzy, aż w 80% zgodzili się z przedstawionym powyżej zdaniem, tylko 5% zanegowało jego prawdziwość, zaś 15% nie miało zdania w tej kwestii. Z kolei o tym, iż mieszkańcy Czeskiego Cieszyna są przedsiębiorczy i zaradni, przekonanych było 60% respondentów z Cieszyna, 13% wyrażało opinię przeciwną, natomiast aż 26% nie miało zdania. W relacji odwrotnej stosunek ten kształtuje się odpowiednio: 78%, 9% i 13%.

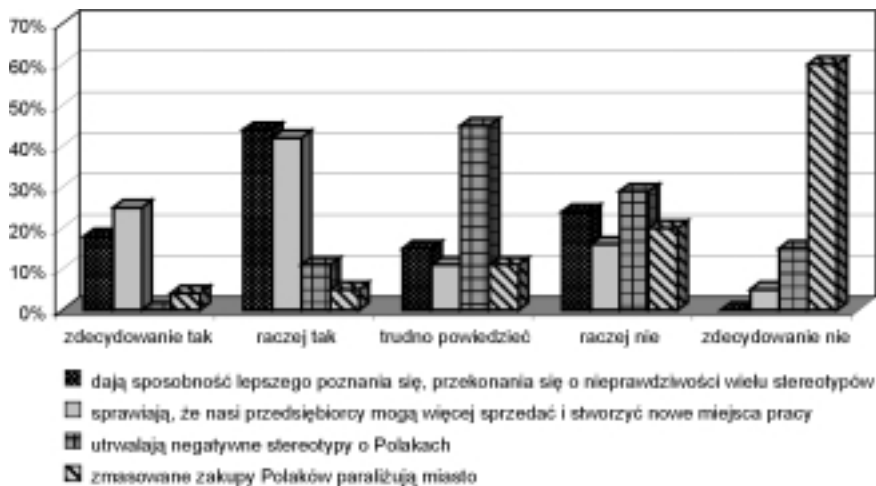
Próbując ogólnie odnieść się do kwestii sposobu wzajemnego postrzegania się pod kątem czterech przedstawionych powyżej kwestii, należy stwierdzić, iż: po pierwsze – wśród mieszkańców Cieszyna dominują raczej pozytywne opinie na temat sąsiadów zza Olzy (od 56% do 66%), przy czym stosunkowo duży jest odsetek odpowiedzi „trudno powiedzieć” (od 14% do 28%); po drugie – wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna wyodrębnić można grupę opinii pozytywnych w dwóch kwestiach (od 78% do 80%) oraz grupę opinii negatywnych w kolejnych dwóch omawianych już kwestiach (od 32% do 71%).

Kolejne pytanie, mające zgłębić problem relacji między mieszkańcami polskiej i czeskiej części miasta, dotyczyło skutków częstych wizyt mieszkańców drugiego miasta w mieście respondenta. Na szczególną uwagę zasługuje

Rys. 7. Opinie mieszkańców Cieszyna na temat skutków wizyt mieszkańców Czeskiego Cieszyna

Rys. 8. Opinie mieszkańców Czeskiego Cieszyna na temat skutków wizyt mieszkańców Cieszyna

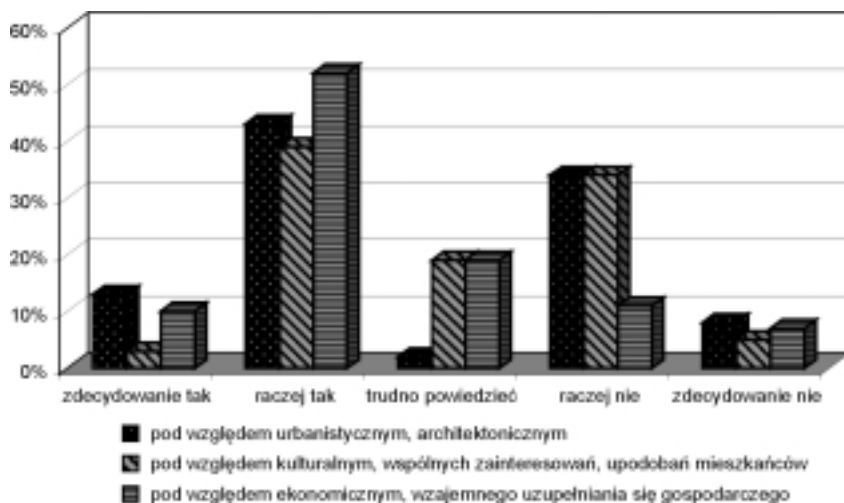
tutaj stosunek respondentów do dwóch zdań określających skutki wspomnianych wizyt: ich wizyty sprawiają, że „nasi przedsiębiorcy mogą więcej sprzedać i stworzyć nowe miejsca pracy” oraz „ich zmasowane zakupy paraliżują miasto”. Pierwsze z wymienionych powyżej zdań podzieliło aż 91% mieszkańców Cieszyna (przy 3% opinii przeciwnych i 6% odpowiedzi „trudno powiedzieć”), ale już tylko 67% mieszkańców Czeskiego Cieszyna (przy 21% opinii przeciwnych i 11% odpowiedzi „trudno powiedzieć”). W odniesieniu do drugiego z wymienionych zdań – opinię o tym, iż „zmasowane zakupy sąsiadów paraliżują miasto”, podzieliło 41% mieszkańców Cieszyna (przy 48% opinii przeciwnych i 11% odpowiedzi „trudno powiedzieć”) oraz zaledwie 9% (!) mieszkańców Czeskiego Cieszyna (przy aż 80% opinii przeciwnych i 11% odpowiedzi „trudno powiedzieć”).

Opinie o obu miastach. Drugim, obok opinii o sąsiadach, elementem badanym w ramach prowadzonych wywiadów były opinie na temat sąsiedniego miasta. Zadawane respondentom pytania odnosiły się do sposobów postrzegania dzielącej miasta granicy państwowej i jej wpływu na funkcjonowanie obu miast oraz do tego, które z miast wydaje się respondentom bardziej atrakcyjne, biorąc pod uwagę poszczególne kryteria. Do pytania o to, czy Cieszyn i Czeski Cieszyn stanowią mimo istnienia granicy jedno miasto, dodano takie kategorie, jak: „pod względem urbanistycznym, architektonicznym”, „pod względem kulturalnym, wspólnych zainteresowań, upodobań mieszkańców”, „pod względem ekonomicznym, wzajemnego uzupełniania się gospodarczego”. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, iż mieszkańcy Cieszyna są zdecydowanie bardziej od mieszkańców Czeskiego Cieszyna skłonni do pojmowania obydwu miast jako jednej całości pod względem urbanistycznym (stosunek: 56%–36%) i ekonomicznym (stosunek: 62%–45%). Z kolei mieszkańcy Czeskiego Cieszyna zdecydowanie

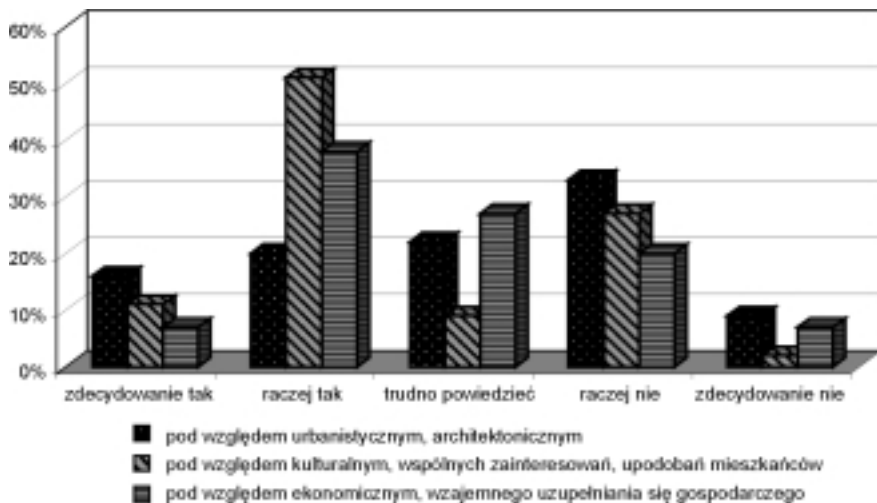
bardziej chętni są do ujmowania obu miast jako jednego organizmu w sensie kulturalnym (stosunek: 62%–42%). Ze zdaniem, iż oba miasta stanowią jedną całość pod względem urbanistycznym, zgodziło się 56% respondentów Cieszyna (przy 42% opinii przeciwnych i tylko 2% odpowiedzi „trudno powiedzieć”) oraz tylko 36% respondentów z Czeskiego Cieszyna (przy 42% opinii przeciwnych i aż 22% odpowiedzi „trudno powiedzieć”). O tym, że oba miasta stanowią jedną całość pod względem kulturalnym, przekonanych jest tylko 42% respondentów z Cieszyna (przy 39% opinii przeciwnych i aż 19% odpowiedzi „trudno powiedzieć”) oraz aż 62% respondentów z Czeskiego Cieszyna (przy 29% opinii przeciwnych i tylko 9% odpowiedzi „trudno powiedzieć”). Z kolei jeśli weźmie się pod uwagę opinie samej tylko mniejszości polskiej, odsetek ten wynosi już tylko 36% (!). W sensie ekonomicznym obydwie miasta dają się ująć w jedną całość w przekonaniu aż 62% respondentów z Cieszyna (przy 18% opinii przeciwnych i 19% odpowiedzi „trudno powiedzieć”) oraz 45% respondentów z Czeskiego Cieszyna (przy 27% opinii przeciwnych i tym samym – wysokim – odsetku odpowiedzi „trudno powiedzieć”).

Kolejne pytanie, również łączące się z kwestią granicy dzielącej miasta, dotyczyło konsekwencji związanych z jej istnieniem dla społeczności obu miast. Wyniki badań pozwalają zauważyć, że o ile w podobnych aspektach ułatwia ona życie mieszkańców, o tyle pod innymi względami je utrudnia. Granica ułatwia życie, ponieważ: możliwe jest dokonywanie tańszych zakupów po drugiej stronie – z tym przekonaniem zgadza się 81% mieszkańców Cieszyna i 86% mieszkańców czeskiej części miasta. Kolejnym pozytywnym aspektem funkcjonowania granicy jest fakt, iż przyciąga ona do obu miast turystów, którzy zostawiają w nich swoje pieniądze – z takim poglądem zgadza się 79% mieszkańców Cieszyna i 82% mieszkańców czeskiej części

Rys. 9. Cieszyn i Czeski Cieszyn jako jedna całość w opinii mieszkańców Cieszyna

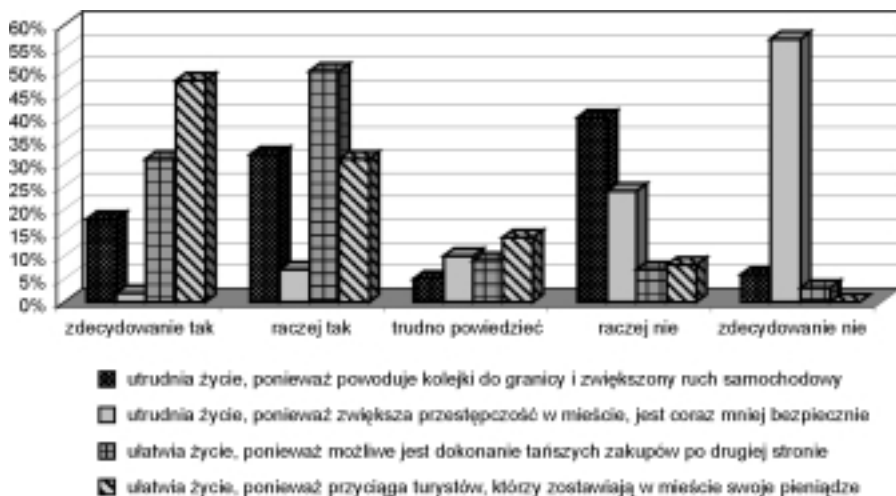
Rys. 10. Cieszyn i Czeski Cieszyn jako jedna całość w opinii mieszkańców Czeskiego Cieszyzna

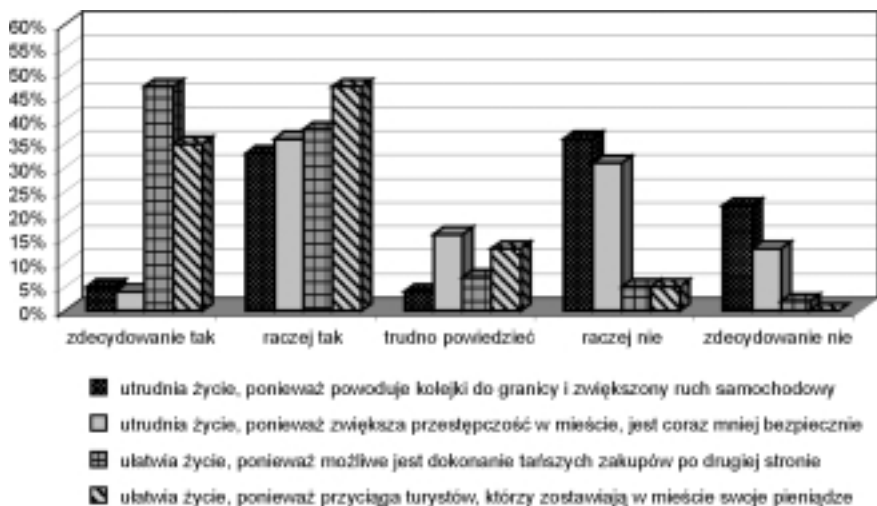
miasta. Różnica pojawia się w przypadku bilansu niekorzyści wynikających z granicy. Mieszkańcy Cieszyzna dostrzegają je przede wszystkim w kolejkach do granicy i zwiększonym ruchu samochodowym (50%, przy czym 46% nie podziela tej opinii). Mieszkańcy Czeskiego Cieszyzna są tego zdania już tylko w 38%, przy czym aż 58% nie podziela tego przekonania. Ich zdaniem – jak można sądzić na podstawie badań – dużo poważniejszym problemem jest przestępczość związana z granicą. Uważa tak 40% respondentów, przy czym 44% jest zdania przeciwnego. Jakkolwiek nie widać tutaj wyraźnej przewagi którejś z opinii, liczby te należy odczytać w odniesieniu do wyników otrzymanych po stronie polskiej, gdzie aż 81% respondentów nie postrzega przestępczości jako konsekwencji funkcjonowania granicy.

W prowadzonych wywiadach proszono również respondentów o wskazanie, które z miast wydaje im się bardziej atrakcyjne, biorąc pod uwagę poszczególne kategorie. Z wyników badań wynika, iż wyraźnie bardziej atrakcyjnym miastem – zarówno w opinii mieszkańców Cieszyzna, jak i Czeskiego Cieszyzna – jest Cieszyn. Pod względem ładnej i estetycznej zabudowy za miasto bardziej atrakcyjne uznało Cieszyn aż 90% mieszkańców Cieszyzna i aż 73% mieszkańców Czeskiego Cieszyzna. Podobnie biorąc pod uwagę organizację sieci usługowo-handlowej, za Cieszynem opowiedziało się 54% mieszkańców Cieszyzna i aż 58% mieszkańców Czeskiego Cieszyzna. Pod względem dostępu do instytucji kulturalnych liczby te kształtowały się odpowiednio: 63% i 53%. Interesujące wydają się wyniki odpowiedzi na dwa pozostałe pytania o atrakcyjność miasta związane z takimi kryteriami, jak: wysoki poziom bezpieczeństwa publicznego i dostęp do infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Jakkolwiek mieszkańcy Cieszyzna wyrazili w większości (84%) opinię, że w obydwu miastach jest równie bezpiecznie, mieszkańcy Czeskiego Cieszyzna byli innego

Rys. 11. Konsekwencje istnienia granicy w opinii mieszkańców Cieszyna

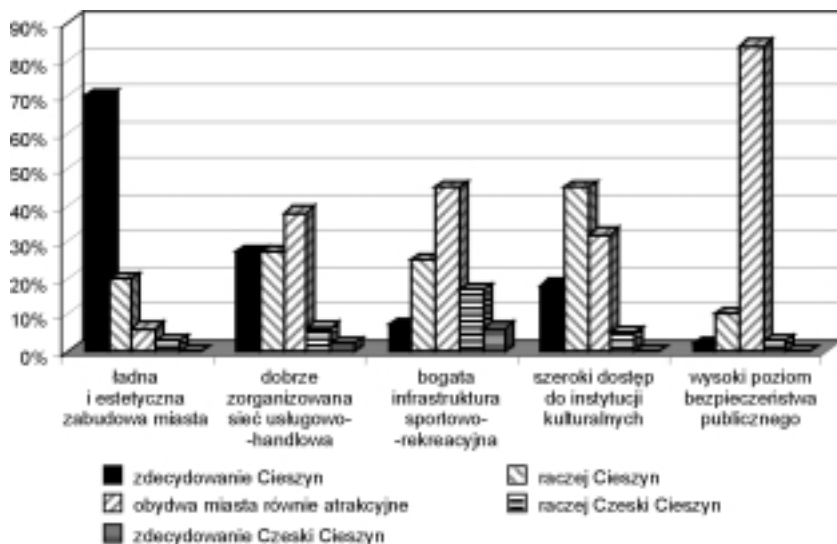
Rys. 12. Konsekwencje istnienia granicy w opinii mieszkańców Czeskiego Cieszyna

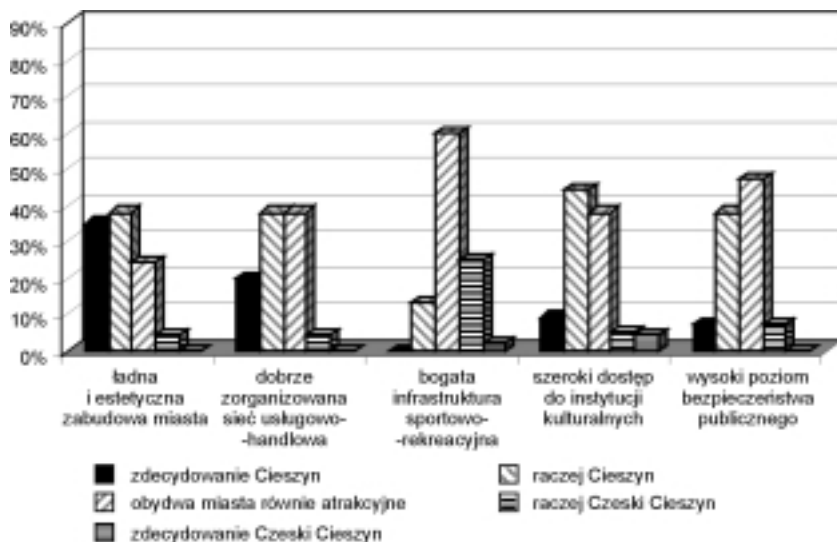
zdania, gdyż tylko 47% badanych zgodziło się z takim zdaniem, 45% zaś stwierdziło, iż to Cieszyn jest pod tym względem miastem bardziej atrakcyjnym (jedynie 7% mieszkańców Czeskiego Cieszyna wskazało na swoje miasto jako na bardziej atrakcyjne pod względem bezpieczeństwa). Jeśli chodzi o dostęp do urządzeń sportowo-rekreacyjnych, respondenci z obu miast w większości wyrażali przekonanie, że w obydwu miastach sytuacja wygląda podobnie (respondenci z Cieszyna – 45%, z Czeskiego Cieszyna – 60%), przy czym reszta respondentów przychyliła się raczej w stronę swoich miast (respondenci z Cieszyna: 32% dla Cieszyna i 23% dla Czeskiego Cieszyna; respondenci z Czeskiego Cieszyna: 13% dla Cieszyna i 27% dla Czeskiego Cieszyna).

Zauważyć również należy, że generalnie Cieszyn jawi się jako miasto bardziej atrakcyjne, zwłaszcza wśród polskich mieszkańców Czeskiego Cieszyna. W dwóch przypadkach (dostęp do instytucji kulturalnych i bezpieczeństwo publiczne) otrzymuje on od nich noty wyższe, niż ma to miejsce w przypadku mieszkańców Cieszyna (!).

Rys. 13. Atrakcyjność Cieszyna i Czeskiego Cieszyna w opinii mieszkańców Cieszyna

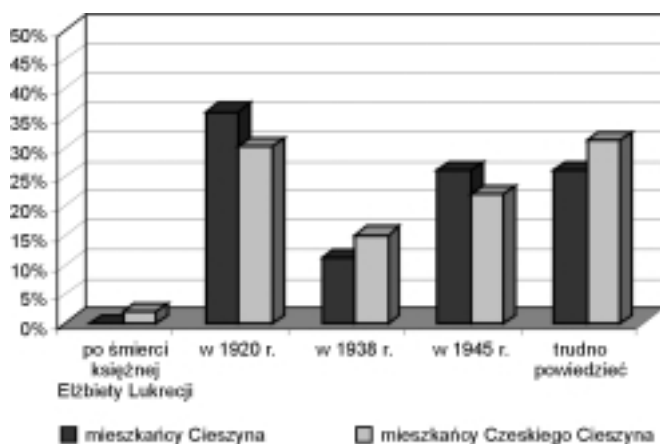
Rys. 14. Atrakcyjność Cieszyna i Czeskiego Cieszyna w opinii mieszkańców Czeskiego Cieszyna

Znajomość historii i opinie na temat ważniejszych wydarzeń. W ramach prowadzonych badań zdecydowano się również zamieścić pytania dotyczące znajomości historii najnowszej obu miast oraz oceny znaczenia poszczególnych wydarzeń. Na pytanie o datę jednego z bardziej znaczących wydarzeń z historii obu miast, czyli o podział Cieszyna na dwie części – czeską i polską, odnotować można zbliżony rozkład odpowiedzi wśród respondentów po polskiej i czeskiej stronie miasta, ze wskazaniem na lepszą znajomość historii wśród mieszkańców Cieszyna. Właściwej odpowiedzi udzieliło 36% respondentów po stronie polskiej i 30% respondentów z Czeskiego Cieszyna. Błędnych odpowiedzi z kolei udzieliło 11% mieszkańców Cieszyna i 15% Czeskiego Cieszyna. Odpowiedzi, iż Cieszyn został podzielony w 1945 r., udzieliło 26% respondentów po stronie polskiej i 22% po stronie czeskiej. Jest to jednak odpowiedź jedynie częściowo słuszna, gdyż wtedy dokonano nowego podziału miasta (które w czasie wojny stanowiło jedną całość). Odpowiedzi na pytanie o datę podziału miasta nie udzieliło natomiast 26% respondentów z Cieszyna i 31% respondentów z Czeskiego Cieszyna.

Należy jednak zwrócić uwagę na sporą rozbieżność opinii wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna, która skorelowana jest z przynależnością narodowościową. O ile zatem polscy mieszkańcy Czeskiego Cieszyna aż w 60% podawali właściwą datę podziału miasta, a w 20% wskazywali na rok 1945, o tyle osoby narodowości czeskiej trzykrotnie rzadziej potrafiły wskazać na właściwą odpowiedź (23%), porównywalny był natomiast odsetek odpowiedzi wskazujących na rok 1945 (stosunek: 20%–23%). Pytaniu dotyczącemu znajomości historii towarzyszyło pytanie o znaczenie wymienionych respondentowi wydarzeń dotyczących obu miast. Za szczególnie istotne dla obu miast mieszkańcy zarówno polskiej, jak i czeskiej strony miasta uznali przede wszystkim wydarzenia z początku lat dziewięćdziesiątych. Pierwsze z nich dotyczyło porozumienia o zniesieniu obowiązku posiadania oficjalnych zaproszeń (ważne dla

Rys. 15. Data podziału miasta na dwie części – polską i czeską – w opinii mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna

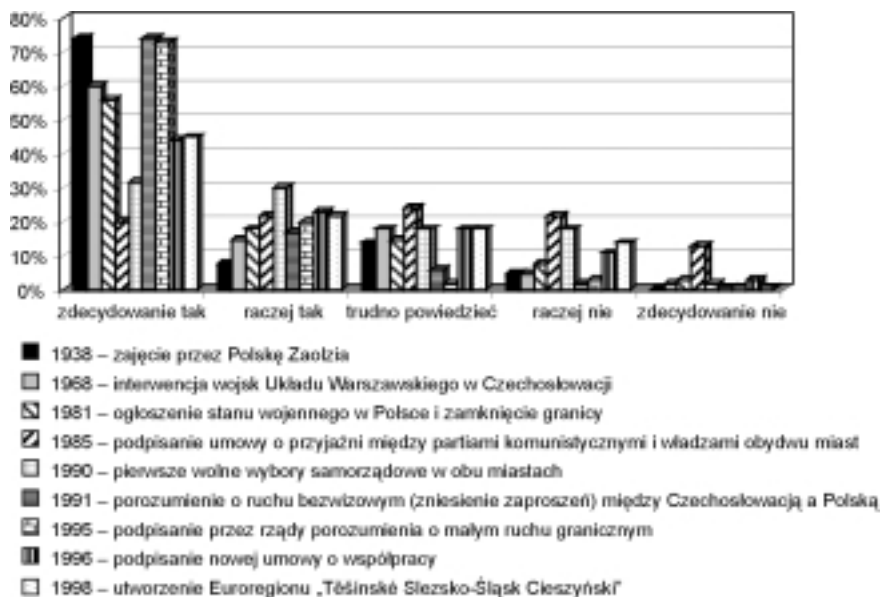

91% respondentów z Cieszyna oraz dla 96% respondentów z Czeskiego Cieszyna), natomiast drugie – podpisanie nowej umowy o małym ruchu granicznym (ważne dla 93% respondentów z Cieszyna oraz dla 95% respondentów z Czeskiego Cieszyna). Podobna zbieżność opinii – choć już nie tak duża – miała miejsce w przypadku ustosunkowania się do ogłoszenia stanu wojennego w Polsce i zamknięcia granic (ważne dla 74% respondentów z Cieszyna oraz dla 55% respondentów z Czeskiego Cieszyna). Za ważne uznano również podpisanie nowej umowy o współpracy między miastami (ważne dla 67% respondentów z Cieszyna oraz dla 77% respondentów z Czeskiego Cieszyna) oraz utworzenie Euroregionu „Śląsk Cieszyński-Těšínské Slezsko” (ważne dla 67% respondentów z Cieszyna oraz dla 77% respondentów z Czeskiego Cieszyna). Interesujący wydaje się rozkład różnic w ocenie znaczenia wydarzeń. Zajęcie przez Polskę Zaolzia w 1938 r. oraz zbrojna interwencja w Czechosłowacji trzydzieści lat później okazują się bowiem ważniejszym wydarzeniem dla mieszkańców polskiej aniżeli czeskiej strony miasta (!). Aż 82% respondentów z Cieszyna uznało zajęcie Zaolzia za zdecydowanie ważne wydarzenie, podczas gdy respondenci z Czeskiego Cieszyna taką opinię deklarowali tylko w 44%, przy stosunkowo wysokim odsetku odpowiedzi „trudno powiedzieć” (31%)! Tendencja ta nie ma jednak zdecydowanie zastosowania do mieszkańców Czeskiego Cieszyna narodowości polskiej, którzy aż w 91% wskazywali na rok 1938 jako na wydarzenie o bardzo ważnym znaczeniu (czemu zazwyczaj towarzyszyły negatywne opinie na temat sensowności i konieczności zajęcia Zaolzia; podkreślano tutaj szereg negatywnych konsekwencji tego aktu dla Polaków zamieszkałych w Czechach). Podobnie aż 75% respondentów z polskiej części miasta uznało interwencję wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji za wydarzenie ważne, podczas gdy tylko 35% mieszkańców czeskiej strony podzieliło to przekonanie, przy stosunkowo wysokim odsetku odpowiedzi „trudno powiedzieć” (36%).

Na różnicę w ocenie wskazuje również fakt większego po polskiej niż po czeskiej stronie uznania dla pierwszych wolnych wyborów samorządowych (stosunek: 62%–47%). Zastanowienie wzbudza 44-procentowe uznanie przez respondentów z Cieszyna za ważne podpisanie umowy o przyjaźni i współpracy między partiami komunistycznymi z obu miast, przy 74% opinii przeciwnej respondentów z czeskiej strony miasta. Tłumaczyć to można faktem, że porozumienie owo w czasie stanu wojennego otwierało mieszkańcom Cieszyna wiele możliwości legalnego przedostania się na drugą stronę (najczęściej do rodziny) pod przykrywką kontaktów służbowych.

Wiedza o polsko-czeskich inicjatywach. Kolejny obszar badań stanowiła wiedza o polsko-czeskich przedsięwzięciach na pograniczu cieszyńskim. Respondentom zadano ogólne pytanie sondujące ich wiedzę o wydarzeniach tego typu. W przypadku odpowiedzi pozytywnej respondenci proszeni byli o podanie konkretnych przykładów polsko-czeskich inicjatyw. W prowadzonych wywiadach pytano również o źródła, z których respondenci czerpią informacje na temat transgranicznych przedsięwzięć. Na pytanie: „Czy słyszał(a) Pan(i) coś

Rys. 16. Ocena doniosłości poszczególnych wydarzeń w opinii mieszkańców Cieszyna

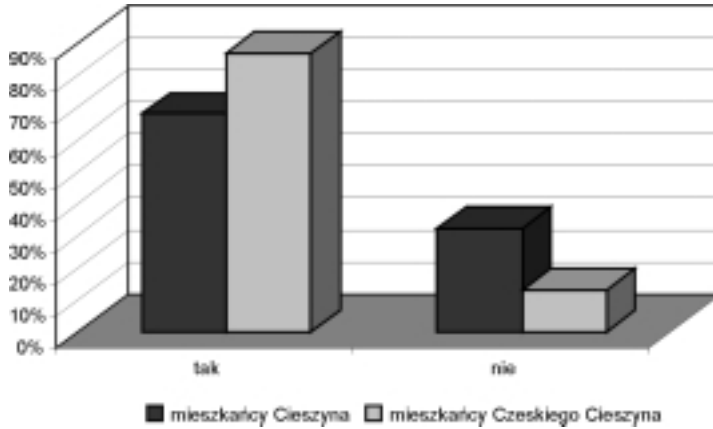

Rys. 17. Ocena doniosłości poszczególnych wydarzeń w opinii mieszkańców Czeskiego Cieszyna

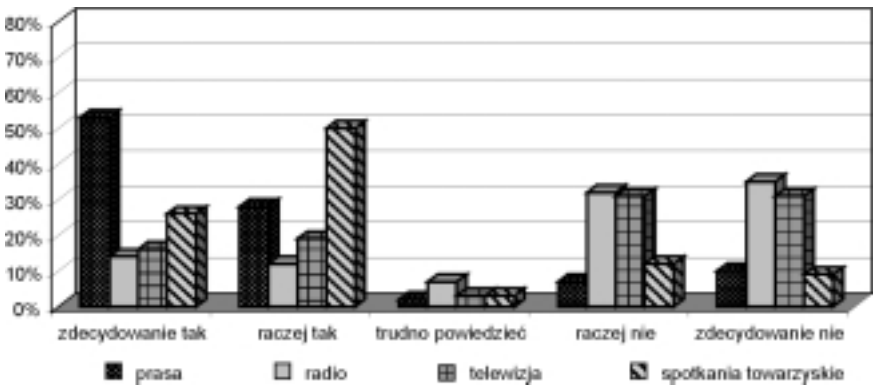

o wspólnych przedsięwzięciach, akcjach organizacji społecznych, grup ludności lub władz Cieszyna i Czeskiego Cieszyna?” więcej pozytywnych odpowiedzi uzyskano od respondentów po czeskiej stronie miasta – aż 87% przy 13%

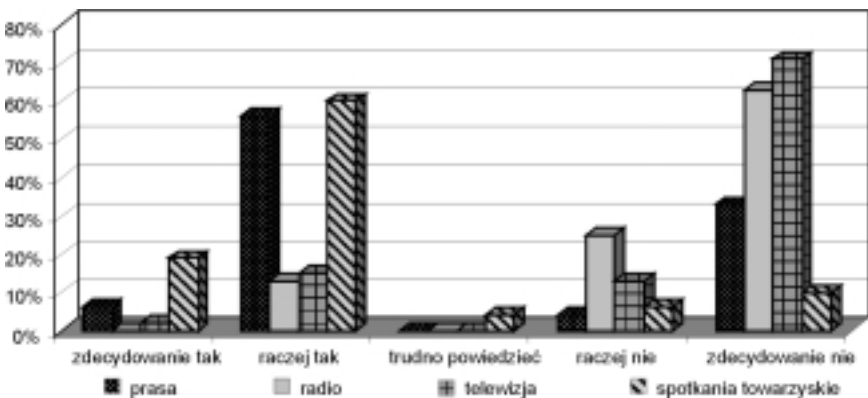
Rys. 18. Deklarowana wiedza o polsko-czeskich przedsięwzięciach wśród mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna

Rys. 19. Źródła informacji mieszkańców Cieszyna o wspólnych przedsięwzięciach

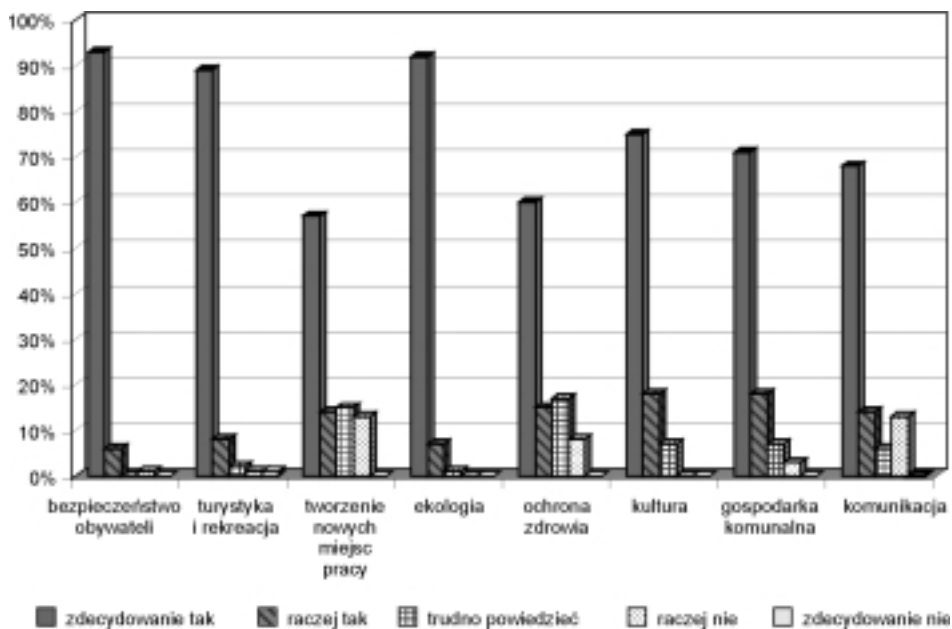
Rys. 20. Źródła informacji mieszkańców Czeskiego Cieszyna o wspólnych przedsięwzięciach

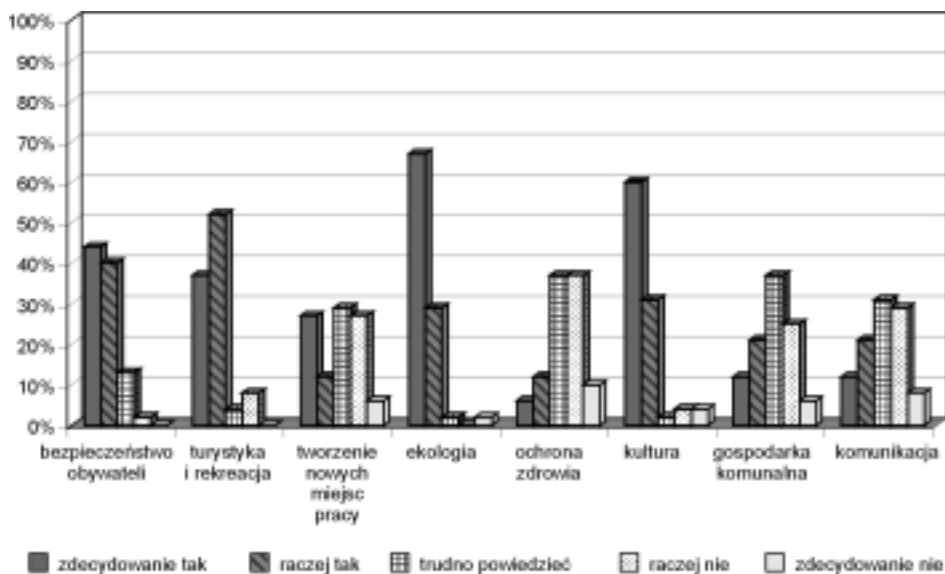
odpowiedzi negatywnych. W Cieszynie odsetek ten wyniósł odpowiednio 68% i 32%. Najczęściej podawanym przykładem współpracy było „Święto Trzech Braci”, rzadziej mówiono o „Festiwalu Teatralnym na Granicy”, a jedynie kilka osób wspomniało o „Jazzie na Granicy” czy o „Kinie na Granicy” oraz pielgrzymce ku czci św. Melchiora Grodzieckiego.

Społeczne postulaty wobec współpracy. Następnym obszarem badawczym, zamykającym kwestię społecznej recepcji procesów integracyjnych, były społeczne postulaty wobec współpracy między Cieszynem a Czeskim Cieszynem. Zastosowano tutaj pytanie, w przypadku którego respondent musiał ogólnie ustosunkować się do kwestii konieczności współpracy „w niektórych dziedzinach”. Następnie w wywiadach pytano o poszczególne dziedziny, starając się ustalić najbardziej i najmniej pożądane płaszczyzny współpracy. Kolejne pytania w ramach wspomnianego obszaru dotyczyły pożądanego poziomu współpracy w odniesieniu do podmiotów biorących w niej udział oraz skali jej instytucjonalizacji. Zdanie, że niektóre dziedziny wymagają współpracy obu miast, podzieliło aż 99% respondentów z Cieszyna i 94% z Czeskiego Cieszyna. Podobieństwo w postawie mieszkańców polskiej i czeskiej części miasta dotyczy również postulowanego poziomu współpracy. Konieczność popierania wspólnych przedsięwzięć obywateli obu miast zadeklarowało 79% respondentów z Cieszyna i 92% z Czeskiego Cieszyna; wspólnych przedsięwzięć organizacji społecznych odpowiednio: 92% i 80%, zaś wspólnych przedsięwzięć władz miejskich – 100% i 89%. Biorąc pod uwagę jedynie odpowiedzi „zdecydowanie tak” udzielone w przypadku powyżej 50% respondentów, należy zauważyć, iż respondenci po stronie polskiej wskazują na organizacje społeczne (66%) oraz władze miejskie (92%), podczas gdy odpowiedzi „zdecydowanie tak” w Czeskim Cieszynie ponad połowa respondentów udzieliła jedynie w odniesieniu do współpracy władz miejskich (58%). Na pytanie o charakter współpracy w obu miastach respondenci wskazali na konieczność jej instytucjonalizacji (ma być „stała, planowa i długofalowa, oparta na wspólnej wizji rozwoju miast”). W Cieszynie takie zdanie podzieliło aż 95% respondentów, w Czeskim Cieszynie zaś – wszyscy badani. Różnice w społecznych postulatach wobec współpracy pojawiły się w przypadku konkretnych dziedzin, w stosunku do których respondenci deklarowali określony poziom pożądanej współpracy. Dotyczyły one jednak tylko niektórych dziedzin. Wskazując na podobieństwa, należy stwierdzić, iż ponad połowa respondentów po jednej i po drugiej stronie wskazała na konieczność współpracy w takich dziedzinach, jak: bezpieczeństwo obywateli (Cieszyn – 99%, Czeski Cieszyn – 84%), turystyka i rekreacja (odpowiednio: 97% i 89%), ekologia (99% i 96%) oraz kultura (93% i 91%). W przypadku dwóch ostatnich dziedzin zanotowano ponadto najwyższy poziom odpowiedzi „zdecydowanie tak”. Różnice w omawianej kwestii dotyczyły takich dziedzin, jak: walka z bezrobociem (w Cieszynie na konieczność współpracy w tej dziedzinie wskazało 71% respondentów, w Czeskim Cieszynie tylko 39%), ochrona zdrowia (odpowiednio: 75% i 18%), gospodarka komunalna (89% i 33%) oraz komunikacja (82% i 33%). Należy tutaj zwrócić uwagę na stosunkowo wysoki odsetek

Rys. 21. Pożądanе dziedziny współpracy władz Cieszyna i Czeskiego Cieszyna w opinii mieszkańców Cieszyna

Rys. 22. Pożądanе dziedziny współpracy władz Cieszyna i Czeskiego Cieszyna w opinii mieszkańców Czeskiego Cieszyna

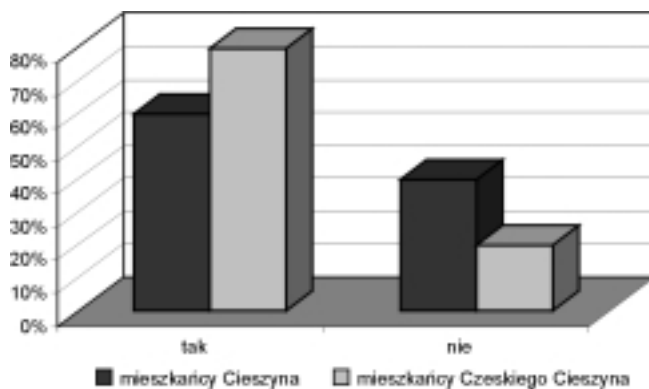
odpowiedzi „trudno powiedzieć” w przypadku respondentów z Czeskiego Cieszyna (29% w sprawie walki z bezrobociem, 37% – ochrony zdrowia, tyle samo – gospodarki komunalnej i 31% – w sprawie komunikacji).

Zaangażowanie społeczne w działania integracyjne

W badaniach mających służyć ustaleniu skali i jakości zaangażowania mieszkańców obu miast w procesy integracyjne postanowiono poddać analizie takie czynniki, jak: uczestnictwo w polsko-czeskich przedsięwzięciach, wizyty w drugim mieście, deklarowana chęć zaangażowania się w konkretne przedsięwzięcia w sąsiednim mieście oraz znajomość języka polskiego/czeskiego.

Uczestnictwo w polsko-czeskich przedsięwzięciach. Wyższy poziom uczestnictwa we wspólnych przedsięwzięciach odnotować należy w przypadku respondentów z Czeskiego Cieszyna – udział brało w nich aż 80%, w Cieszynie zaś 60% badanych. Około 90% badanych w obu przypadkach deklarowało się jako uczestnicy, co dziesiąty badany natomiast deklarował udział w organizacji wspólnych imprez.

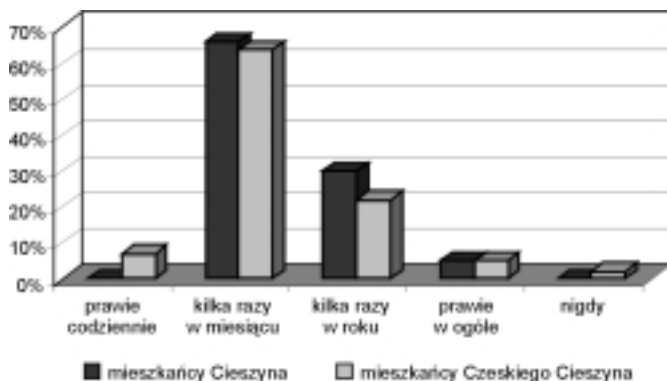
Rys. 23. Deklarowany przez mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna udział w wspólnych przedsięwzięciach

Wizyty w drugim mieście. Kolejne pytania, na które odpowiadali respondenci, dotyczyły częstotliwości wizyt w sąsiednim mieście oraz ich charakteru. Struktura odpowiedzi otrzymanych po jednej i drugiej stronie granicznej rzeki, jeśli chodzi o częstotliwość wizyt w drugim mieście, przedstawia się podobnie. Najczęściej wybraną opcją było tutaj „kilka razy w miesiącu” (respondenci z Cieszyna – 66%, z Czeskiego Cieszyna – 64%), następnie „kilka razy w roku” (odpowiednio: 30% i 22%). Jedynie co dwudziesty respondent po jednej i drugiej stronie miasta deklarował, że nie chodzi za rzekę „prawie w ogóle” lub nigdy. Różnica między Cieszynem a Czeskim Cieszynem – jakkolwiek niezbyt wyraźna – pojawia się w przypadku opcji „prawie codziennie”, którą wybrało 7% respondentów z Czeskiego Cieszyna, zaś ani jeden respondent z polskiej części miasta.

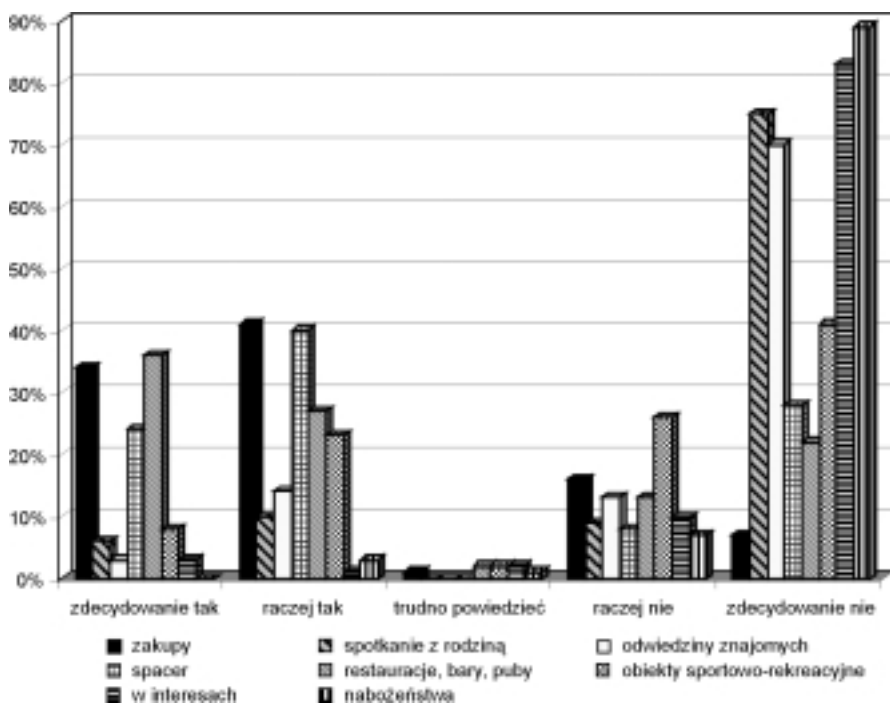
Biorąc pod uwagę deklarowany charakter wizyt w drugim mieście, trzeba zauważyć dwie bardzo wyraźne i zasadnicze różnice. Pierwsza ma miejsce w przypadku wyboru opcji „restauracje, bary, puby”, którą deklaruje aż 63% respondentów z Cieszyna, a tylko 11% badanych z Czeskiego Cieszyna.

Rys. 24. Deklarowana częstotliwość wizyt w drugim mieście

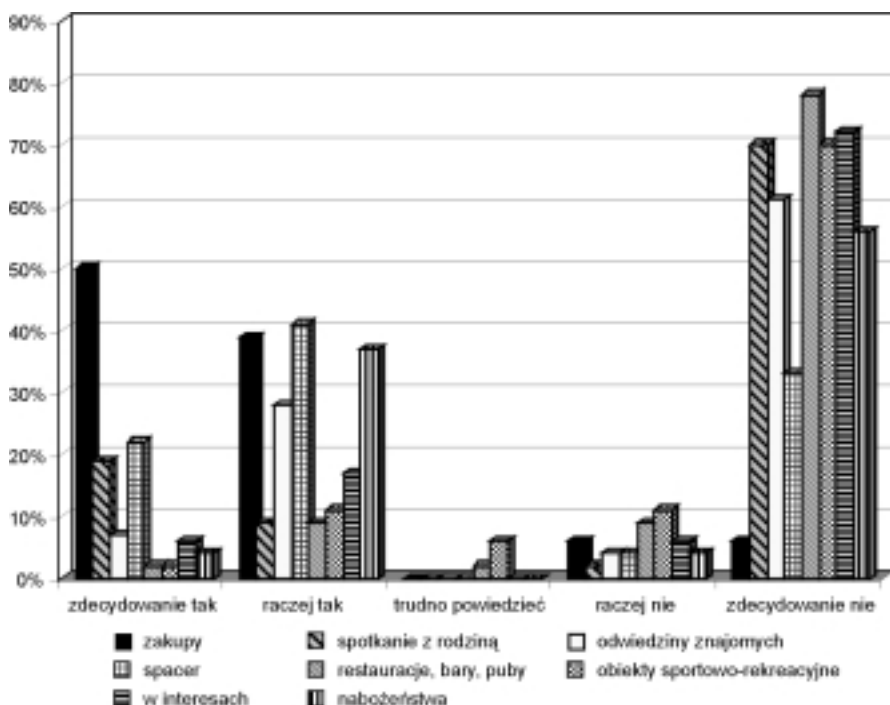

Druga różnica dotyczy wizyt w drugim mieście w celach religijnych. Ten typ wizyt deklaruje tylko 3% respondentów z Cieszyna, zaś aż 41% respondentów z Czeskiego Cieszyna! Deklaracje respondentów z obu miast są rozbieżne również w przypadku opcji „w interesach” (Cieszyn – 4%, Czeski Cieszyn – 23%) oraz „obiekty sportowo-rekreacyjne” (odpowiednio: 31% i 13%). Podobnie jest w przypadku „spotkań z rodziną” (16% i 27%) oraz „odwiedziny znajomych” (17% i 35%). W pozostałych przypadkach występujące różnice

Rys. 25. Charakter wizyt mieszkańców Cieszyna w Czeskim Cieszynie

Rys. 26. Charakter wizyt mieszkańców Czeskiego Cieszyna w Cieszynie

nie są już tak istotne. Najważniejszym celem wizyt w sąsiednim mieście są – w przypadku obu grup respondentów – zakupy, które jako cel wizyty w sąsiednim mieście deklaruje 75% respondentów z Cieszyna i aż 89% z Czeskiego Cieszyna. Drugim w kolejności celem wizyt jest spacer, deklarowany przez 64% respondentów z polskiej i 63% z czeskiej części miasta. Żadna z pozostałych opcji nie uzyskuje noty powyżej 50%.

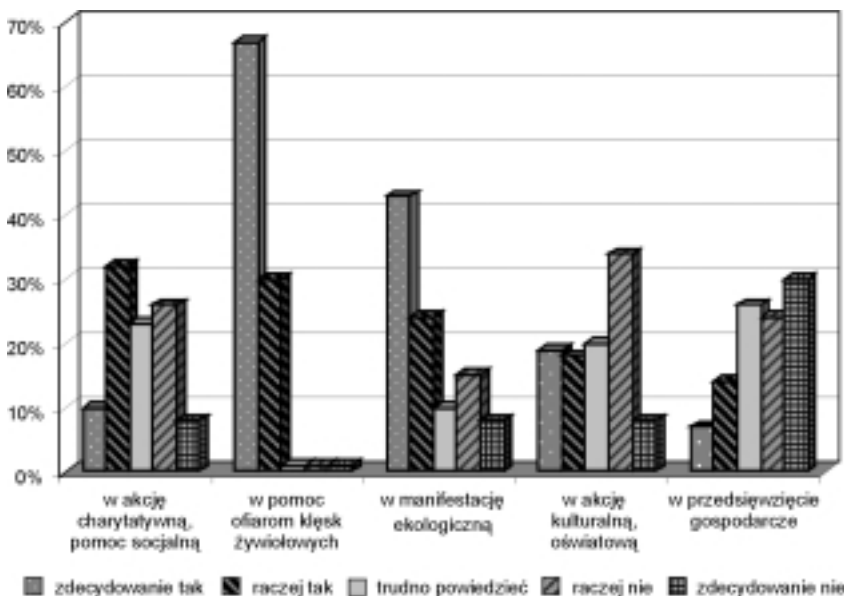
Można zatem stwierdzić, iż ruch ludności przez granicę w obu miastach koncentruje się głównie na zakupach, usługach oraz rekreacji w formie spaceru, przy czym tak wysokie notowania tej formy aktywności po drugiej stronie (znacznie mniej oczekiwane i bardzo zaskakujące zwłaszcza w odniesieniu do deklaracji mieszkańców Cieszyna) należy – jak można przypuszczać – wiązać z korzystaniem z sieci usługowo-handlowej. Czeski Cieszyn nie posiada bowiem dogodnych stref spacerowych, nie jest też miejscem szczególnie atrakcyjnym, zwłaszcza w zestawieniu z historyczną częścią miasta znajdującą się po polskiej stronie. Respondenci odpowiadali również na pytanie, jak określają swoją podróż do drugiego miasta. Wyniki badań wskazują, iż najczęściej używany – zarówno wśród respondentów z Cieszyna, jak i Czeskiego Cieszyna – jest zwrot określający cel podróży w odniesieniu do kategorii narodowo-państwowych (94% respondentów z Cieszyna używa zwrotu „idę do Czech”, a 93% badanych z Czeskiego Cieszyna posługuje się zwrotem „idę do Polski”). Z kolei najmniej popularny okazał się zwrot: „idę za granicę”

(zadeklarowało go 13% badanych z Cieszyna i 15% badanych z Czeskiego Cieszyna). Podobnie graniczna rzeka Olza raczej nie wyznacza na poziomie używanej nomenklatury kierunku przemieszczania się („idę za rzekę” zadeklarowało tylko 15% respondentów z Cieszyna i 23% z Czeskiego Cieszyna). Wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna popularne okazały się dodatkowo określenia: „idę na polską stronę” (71%) i „idę do Cieszyna” (55%).

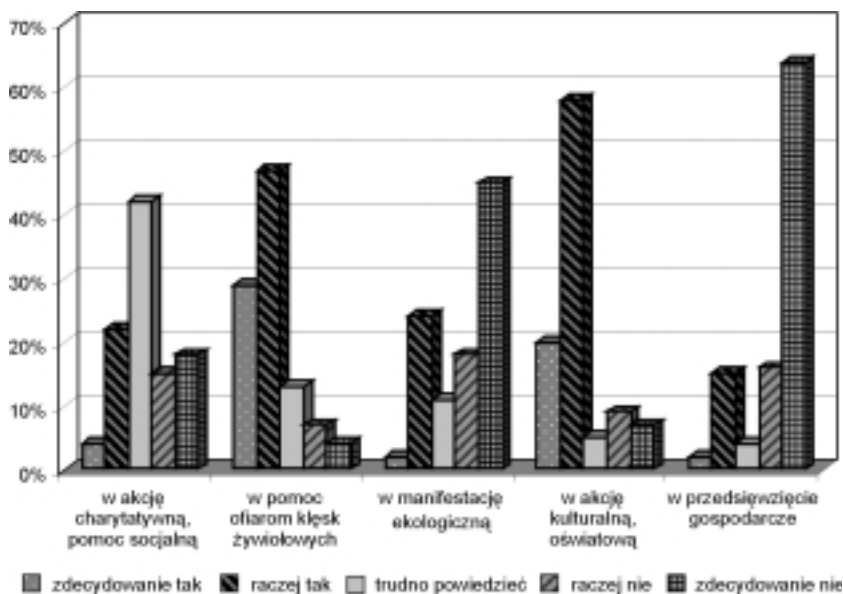
Deklarowane potencjalne zaangażowanie w przedsięwzięcia w sąsiednim mieście. Respondentów zapytano również o ich gotowość do zaangażowania się w poszczególne rodzaje przedsięwzięć po drugiej stronie granicy. Fundamentalna różnica zarysowała się tutaj w odniesieniu do takich kwestii, jak: gotowość zaangażowania się w manifestację ekologiczną (respondenci z Cieszyna wyrazili ją w 67%, z Czeskiego Cieszyna zaś tylko w 26%) oraz w akcję kulturalną, oświatową (odpowiednio: 47% i 78%). Respondenci z Cieszyna częściej od mieszkańców czeskiej części miasta deklarowali gotowość zaangażowania w akcję charytatywną i pomoc socjalną (stosunek: 42%–26%) oraz w pomoc ofiarom klęsk żywiołowych (stosunek: 97%–76%). W przypadku akcji charytatywnych należy zauważyć różnicę wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna występującą w związku z kryterium narodowościowym – aż 54% Polaków z tego miasta zadeklarowało gotowość zaangażowania się w przedsięwzięcie tego typu. Generalnie można zatem stwierdzić, iż większą chęć angażowania się w przedsięwzięcia po drugiej stronie granicy wykazują respondenci z Cieszyna.

Znajomość języka. Istotną kwestią w procesie integracji wydaje się zdolność wzajemnego komunikowania się wyrażona m.in. w znajomości języka drugiej

Rys. 27. Deklaracje gotowości zaangażowania się mieszkańców Cieszyna po stronie czeskiej

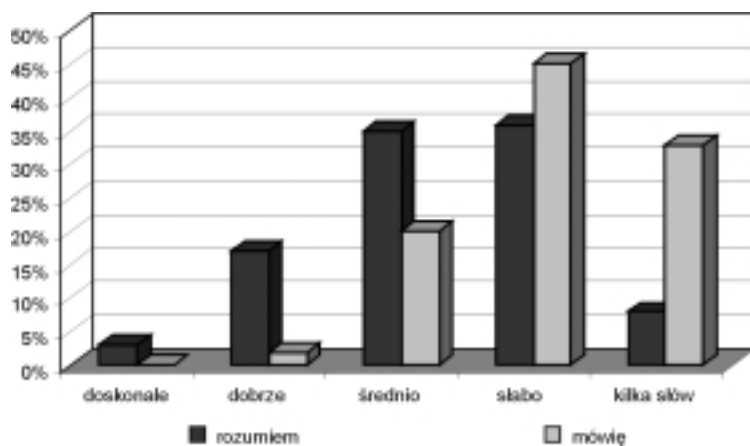

Rys. 28. Deklaracje gotowości zaangażowania się mieszkańców Czeskiego Cieszyzna po stronie polskiej

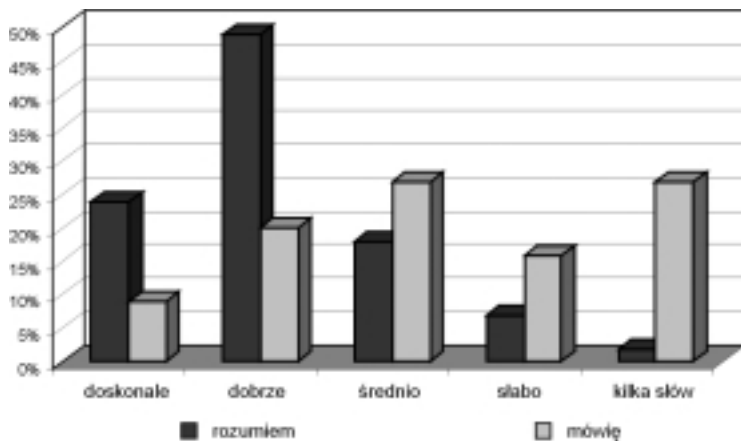

strony. W tym względzie można mówić o znacznej asymetrii między deklaracjami respondentów z jednej i drugiej części miasta. Respondenci z Cieszyzna najczęściej deklarowali słabą (36%) i średnią (35%) bierną znajomość języka czeskiego, badani z Czeskiego Cieszyzna zaś najczęściej dobrą (49%) i perfekcyjną (24%) znajomość języka polskiego. Czterokrotnie wyższy jest też odsetek respondentów z Cieszyzna w stosunku do badanych z czeskiej części miasta, deklarujących całkowitą nieznaną znajomość języka drugiej strony. Z kolei w przypadku czynnej znajomości języka czeskiego respondenci z Cie-

Rys. 29. Deklarowana znajomość języka czeskiego wśród mieszkańców Cieszyzna

Rys. 30. Deklarowana znajomość języka polskiego wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna

szyna sytuują się głównie w przedziale „słaba” i „tylko kilka słów” (łącznie 78% badanych), natomiast respondentów z Czeskiego Cieszyna trudno jest zaklasyfikować do jakiejś grupy, gdyż rozkład odpowiedzi wydaje się bardzo równomierny. Znaczną przewagę w znajomości języka w przypadku mieszkańców Czeskiego Cieszyna należy tłumaczyć faktem zamieszkania blisko 20% mniejszości polskiej w tym mieście, która w dużej mierze „podciągała” znajomość polskiego wśród mieszkańców lewobrzeżnej części podzielonego miasta. Ponad 3/4 Polaków z Czeskiego Cieszyna deklarowało znajomość języka polskiego na poziomie perfekcyjnym i dobrym (bierną i czynną), zaś również około 3/4 Czechów deklarowało bierną znajomość polskiego na poziomie perfekcyjnym i dobrym, przy czym już tylko w 18% czynną znajomość na tym poziomie.

Generalne wnioski z badań

Z przeprowadzonych badań daje się wyprowadzić pewien ogólny obraz stosunków polsko-czeskich na pograniczu cieszyńskim. Można stwierdzić, iż właściwie nie ma większych różnic między mieszkańcami jednego i drugiego miasta co do postrzegania potrzeby współpracy; stosunkowo niewielką rolę odgrywają tutaj – jak można by sądzić – uprzedzenia i stereotypy. Różnice, i owszem, pojawiają się, a dotyczą one na ogół kwestii technicznych, bardziej szczegółowych. Występują również wśród mieszkańców Czeskiego Cieszyna – jeśli zastosuje się kryterium narodowościowe. W żadnym jednak przypadku nie można ich interpretować w kategoriach poważnej przeszkody w procesie integracji. Nie bez znaczenia jest fakt, iż około 3/4 mieszkańców jednego i drugiego miasta brało już udział w polsko-czeskich przedsięwzięciach, mimo iż pewnie tylko część uczestniczyła w nich po drugiej stronie. Ważne jest tutaj to, iż identyfikują oni poszczególne imprezy jako przedsięwzięcia wspólne

i uznają potrzebę nawiązywania tego typu kontaktów. Wśród postulowanych dziedzin współpracy w opinii mieszkańców największe znaczenie mają: kultura, ekologia, bezpieczeństwo publiczne oraz turystyka i rekreacja. Wskazuje to na pewien realizm w myśleniu, znajomość kompetencji i możliwości działania lokalnych samorządów i samych społeczności. Wydaje się, iż bardzo istotną rolę odgrywa tutaj (uwaga ta dotyczy również obu badanych społeczności) kwestia otwierającej się granicy oraz faktu czerpania wymiernych korzyści z mieszkania na styku dwóch odmiennych stref ekonomicznych. Interes ekonomiczny zdaje się tutaj spychać na plan dalszy ewentualne animozje i uprzedzenia (nie można bowiem z pewnością stwierdzić ich eliminacji). Korzyści uzyskiwane z bliskości granicy istotnie przesłaniają niedogodności związane z takimi czynnikami, jak zwiększony ruch graniczny – osobowy i samochodowy – oraz przestępczość. W odniesieniu do drugiego z wymienionych czynników wydaje się rzeczą interesującą, iż mieszkańcy Cieszyna zdecydowanie odrzucają zależność granicy i przestępczości. Dzieje się tak prawdopodobnie po pierwsze dlatego, iż nie są oni narażeni bezpośrednio na przykre sytuacje związane z działalnością środowiska przemytniczego, koncentrującego się w bezpośredniej bliskości granicy oraz w Czeskim Cieszynie. Drugim możliwym wytłumaczeniem może być fakt niewiązania przemytu z pojęciem przestępczości, albowiem jest to dla wielu jeden ze sposobów zarobkowania w sytuacji zwiększającego się bezrobocia. Proceder ten wydaje się w tym kontekście – jak można sądzić – moralnie usprawiedliwiony w opinii respondentów. Można przypuszczać, iż otwierająca się granica i perspektywa jej zniesienia w ramach Unii Europejskiej stopniowo przewartościowuje postawy i opinie mieszkańców z obu stron rzeki. W trakcie wywiadów motyw kolejnej niwelacji barier granicznych w ramach członkostwa w Unii Europejskiej pojawiał się stosunkowo często. Stopniowe zanikanie granicy jako bariery jest odczytywane jako wyzwanie istotne dla przyszłości obu miast. Proces ten oznaczać będzie – oczywiście w perspektywie długookresowej – osłabienie czynników, które obecnie traktowane są jako wzmacniające efekt integracyjny, przede wszystkim zaś asymetrii wynikającej z istnienia dwóch sąsiadujących ze sobą stref gospodarczych.

Podsumowując wyniki badań, których przedmiotem było zaangażowanie oraz wola zaangażowania się w przedsięwzięcia służące pogłębianiu współpracy między miastami: Cieszynem i Czeskim Cieszynem, można stwierdzić, iż między mieszkańcami jednego i drugiego miasta pojawia się w omawianym względzie znacznie więcej różnic (niż ma to miejsce w przypadku opinii o sąsiadach i o ich mieście). Istotna różnica występuje w przypadku deklaracji potencjalnego zaangażowania się w konkretny typ działalności po drugiej stronie granicy. Zauważa się mianowicie spore odchylenie wskaźnika pozytywnych deklaracji na rzecz mieszkańców Cieszyna. Są oni dwuipółkrotnie bardziej zdecydowani wziąć udział w manifestacji ekologicznej niż ich sąsiedzi zza Olzy, częściej też deklarują chęć uczestnictwa w pomocy ofiarom klęsk żywiołowych, jak również w akcji charytatywnej i pomocy socjalnej. Miesz-

kańcy Czeskiego Cieszyna tylko pod względem deklarowanej gotowości do wzięcia udziału w akcji kulturalnej i edukacyjnej mają przewagę nad mieszkańcami Cieszyna. Chęć wzięcia udziału w manifestacji ekologicznej tłumaczyć należy obawami o bezpieczeństwo, podczas gdy od kilkunastu lat mieszkańcy pogranicza z prasy dowiadują się o kolejnych próbach podejmowanych po czeskiej stronie, a zmierzających do budowy przy granicy urządzeń emitujących szkodliwe substancje. Mieszkańcy obu miast pod kilkoma względami różnią się, jeśli chodzi o charakter wizyt w sąsiednim mieście (przy czym właściwie nie ma istotnych różnic w zakresie ich częstotliwości). Obywatele Czeskiego Cieszyna aż trzynastokrotnie częściej od mieszkańców Cieszyna udają się na drugą stronę w celach religijnych (lepszą dostępność świątyń), podczas gdy cieszynianie ponad pięciokrotnie częściej przekraczają granicę w celu udania się do restauracji czy baru i piwiarni (tańsze usługi). Nie należy zatem sądzić, iż Czesi są bardziej religijni, Polacy zaś mają większy pociąg do alkoholu! Najważniejszym jednak celem wypraw jednych i drugich pozostają zakupy (ponad 3/4 badanych) oraz spacer, który – jak można sądzić – w dużej mierze towarzyszy zakupom. Wyniki badań wskazują wyraźnie, iż mieszkańcy Czeskiego Cieszyna korzystniej wypadają pod względem uczestnictwa we wspólnych przedsięwzięciach (na ogół chodzi tu o imprezy masowe) – tylko dwóch na dziesięciu badanych nigdy nie brało udziału w tego typu imprezach (w Cieszynie – czterech). Jeszcze bardziej znamienne przedstawia się aspekt znajomości języka używanego po drugiej stronie. O ile wśród mieszkańców Cieszyna dominuje średnia i słaba bierna oraz słaba i szczątkowa czynna znajomość języka czeskiego, o tyle w przypadku mieszkańców Czeskiego Cieszyna – w dużej mierze za sprawą zamieszkującej go prawie 20-procentowej mniejszości polskiej – dominuje dobra i doskonała bierna oraz proporcjonalnie rozłożona czynna znajomość języka polskiego. Poruszając problem znajomości języka, należy w tym miejscu poczynić ważne zastrzeżenie, iż dużą rolę we wzajemnej komunikacji odgrywa lokalna gwara – swoista mieszanka gwary cieszynskiej, słów polskich, czeskich i niemieckich, którą często określa się mianem „po naszymu”. Na jej specyfikę wskazuje fakt, iż zarówno rdzenny Czech, jak i Polak w równym stopniu mają problemy ze zrozumieniem sporej liczby komunikatów wypowiedzianych „po naszymu”. Tego typu sytuacja określana być może w kategoriach swoistej, językowej integracji. Z uwagi na fakt, iż w przypadku Cieszyna i Czeskiego Cieszyna nie odnotowuje się znaczących dysproporcji, jeśli chodzi o częstotliwość wizyt w drugim mieście oraz uczestnictwo we wspólnych przedsięwzięciach, trudno byłoby lansować tezę o istotnych przeszkodach dla procesu integracyjnego. Ponadto zbliżona skala deklarowanego zaangażowania w działania po drugiej stronie granicy oraz komplementarność obu miast w dziedzinie ekonomicznej (korzystne zakupy) powinny raczej wzmocniać procesy integracyjne, jakkolwiek należy mieć na uwadze ich powierzchowność oraz niewykluczone znaczne osłabienie w czasie drugiego z czynników. Nie bez znaczenia jest tutaj również i to, że jako ośrodek

miejski znacznie korzystniej prezentuje się polska część miasta. Postrzegana jest ona przez mieszkańców jednego i drugiego brzegu jako bardziej dynamiczna, atrakcyjna, z lepszymi perspektywami rozwoju. Może to mieć spore znaczenie przy stopniowej liberalizacji granicy.

Literatura

- Havarlant M., 1996, „Přihraniční česko-polské urbanizované oblasti a možnosti spolupráce v jejich rozvoji” (w:) J. Runge (red.), *Problemy społeczne rozwoju regionalnego*, Sosnowiec: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Jacher W., 1974, „Typologia integracji systemu społecznego”, *Studia Socjologiczne*, nr 1.
- Jacher W., 1976, *Zagadnienie integracji systemu społecznego. Studium z zakresu teorii socjologii*, Warszawa–Wrocław: PWN.
- Komornicki T., 1999, *Granice Polski. Analiza zmian przenikalności w latach 1990–1996*, Warszawa: PAN IGiPZ.
- Krzysztofek K., 1994, „Region i regionalizm w perspektywie europejskiej” (w:) M.S. Szczepański (red.), *Górny Śląsk na moście Europy*, Katowice.
- Nowak K., 1998, „Dzieje Śląska Cieszyńskiego po 1918 roku” (w:) *Śląsk Cieszyński. Zarys dziejów*, Cieszyn: Macierz Ziemi Cieszyńskiej.
- Skorowski H., 1998/1999, *Europa Regionu. Regionalizm jako kategoria aksjologiczna*, Warszawa: Wydawnictwo Fundacji ATK.
- Sosna W., 1993, *Cieszyn*, Cieszyn: Urząd Miejski w Cieszynie.
- Sznurkowski T. (red.), 1996, *Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych oraz materiały informacyjne, dokumentacyjne i metodyczne*, Warszawa: Perspektywy Press.
- Velšovský J., 1973, „Pohraniční a cestovní ruch v Českém Těšíně od roku 1920” (w:) A. Grobelny, B. Cepelak (red.), *Český Těšín 50 let městem*, Ostrava.
- Zahradník S., 1997, „Nástin historického vývoje” (w:) K.D. Kadłubiec i in. (red.), *Polská národní menšina na Těšínsku v České republice*, Ostrava.